

UOT: 159.922.2:37.016.1

<https://doi.org/10.30546/670832.2025.02.1156>

Məktəblilərin yaradıcı təfəkkürünün inkişafının pedaqoji və psixoloji aspektləri

Müəllif(lər):

İnci Hüseynova

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
Magistrant

E-poçt: InjiHuseynova@nmi.edu.az

Açar sözlər: yaradıcı təfəkkür, məktəblilər, pedaqoji aspektlər, psixoloji inkişaf, təhsil

Annотasiya. Müasir təhsil sistemi emosional zəkani ilk sıraya, daha sonra intellektual zəkani əsas götürür. Məhz, bu baxımdan yaradıcı təfəkkürün təhsil sistemində tətbiqi emosional zəkaya əsaslanır və şagirdlərin emosional zəkası müasir dövrün ən aktual məsələlərindən biridir. Tədqiqatın məqsədi, kiçik məktəblilərin və yeniyetmələrin yaradıcı təfəkkürünün psixoloji xüsusiyyətlərini öyrənmək, onun məqsədyönlü inkişaf metodlarını əsaslandırmaq və sınaqdan keçirməkdir. Bu tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, Ümumtəhsil məktəblərinin müasir təcrübəsinə əsasən və uyğun beynəlxalq standartlara müvafiq məlumatların əldə edilməsi məqalənin praktik əhəmiyyətini artırır. Təhsil sahəsində çalışanlar üçün faydası resurs hesab olunur. Tədqiqatın araşdırılmasında praktiki müşahidə metodlarından istifadə edilmişdir. Aparılan tədqiqat təsdiqlədi ki, yaradıcı düşüncə müasir dünyada uğur qazanmaq üçün lazım olan kritik bacarıqdır. Yaradıcı təfəkkür bacarıqlarının inkişafı həm psixoloji, həm də pedaqoji yanaşma tələb edir. Maraqlı, fərqli düşüncə, möhkəmlik, çeviklik və müsbət münasibət yaradıcı təfəkkürün inkişafında mühüm psixoloji cəhətlərdir. Yaradıcılığın təşviqi, problem əsaslı öyrənmə, əməkdaşlıq və düşüncə yaradıcı təfəkkürün inkişafının ən mühüm pedaqoji aspektləridir. Şagirdlərin yaradıcılığını, tənqidi təfəkkürünü və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirməklə pedaqoqlar onları gələcək uğura hazırlamağa kömək edir.

Author(s):

Inji Huseynova

Nakhchivan Teachers Institute
Master Student

E-mail: InjiHuseynova@nmi.edu.az

Key words: creative thinking, schoolchildren, pedagogical aspects, psychological development, education

Pedagogical and psychological aspects of the development of thinking of schoolchildren

Abstract. The modern education system assumes emotional intelligence first, followed by intellectual intelligence. In this context, the integration of creative thinking into education is based on emotional intelligence, making the development of pupils' emotional intelligence one of the most actual issues of modern time. The objective of this study is to study the psychological characteristics of creative thinking in younger schoolchildren and adolescents, to justify methods for its purposeful development and to test these methods in practice. The theoretical and practical significance of the study is enhanced by aligning its findings with modern general education practices and relevant international standards. In the search of study practical observation methods were used. The carried research maintained that, creative thinking is a critical skill required for success in the modern world. Developing creative thinking abilities requires both psychological and pedagogical approaches. Interest, distinctive thinking, resilience, flexibility and a positive attitude are key psychological factors in fostering creative thinking. Pedagogical aspects such as promoting creativity, problem-based learning, collaboration and reflective thinking are essential for the development of creative thinking. By developing pupils' creativity, critical thinking and problem-solving skills, educators help to prepare them for future success.

Автор(ы):

Инджи Гусейнова

Нахчыванский институт учителей
Магистрант

Э-почта: InjiHuseynova@nmi.edu.az

Ключевые слова: творческое мышление, школьники, педагогические аспекты, психологическое развитие, образование

Педагогические и психологические аспекты развития творческого мышления школьников

Аннотация. Современная система образования отдает приоритет эмоциональному интеллекту, а затем интеллектуальному развитию, в связи с чем внедрение творческого мышления в образовательный процесс основывается на эмоциональном интеллекте. Развитие эмоционального интеллекта учащихся является одной из наиболее актуальных проблем современности. Цель исследования заключается в изучении психологических особенностей творческого мышления младших школьников и подростков, обосновании и апробации методов его целенаправленного развития. Теоретическая и практическая значимость исследования определяется использованием данных, полученных на основе современной практики общеобразовательных школ и соответствующих международным стандартам, что повышает прикладную ценность статьи для специалистов в сфере образования. В исследовании применялись методы практического наблюдения. Проведенное исследование подтвердило, что творческое мышление является критически важным навыком для достижения успеха в современном мире. Его развитие требует комплексного психолого-педагогического подхода. Интерес, нестандартное мышление, устойчивость, гибкость и позитивное отношение являются ключевыми психологическими компонентами творческого мышления, тогда как стимулирование творчества, проблемное обучение, сотрудничество и рефлексия выступают основными педагогическими аспектами его развития. Развивая творческие, критические и проблемно-ориентированные навыки учащихся, педагоги способствуют их подготовке к будущим успехам.

Giriş. Kiçik məktəblilərin yaradıcılığı, yaradıcı şəxsiyyəti və yaradıcılıq xüsusiyyətləri psixologiya elminin müxtəlif sahələri tərəfindən nəzərdən keçirilir və ən aktual məsələlərdən biridir. Məktəblilərin yaradıcı təfəkkürünün diaqnozu və məqsədyönlü inkişafı problemlərinin həlli ümumi, inkişaf və təhsil psixologiyasına dair elmi araşdırmalara əsaslanır. Müasir mürəkkəblik və ardıcılıq tendensiyası şəxsiyyət psixologiyası, idrak proseslərinin psixologiyası, yaradıcı motivasiya psixologiyası və s. kateqoriyalar vasitəsilə yaradıcı təfəkkürün psixoloji və pedaqoji anlayışını öyrənməyə təşviq edir.

Tədqiqatın məqsədi, biliklərin ötürülməsi ilə yanaşı, şagirdlərin yaradıcı düşüncə və yeni ideyalar yaratma qabiliyyətlərini formalaşdırmaqdır. Pedaqoji baxımdan yaradıcı təfəkkürün inkişafı üçün ənənəvi təhsil metodlarının yenilənməsi, interaktiv öyrənmə yanaşmalarının tətbiqi və müəllim-şagird əməkdaşlığının gücləndirilməsi zəruridir [1].

Yaradıcı təzahür üçün bilik və düşüncənin müstəqilliyi də mühüm rol oynayır. Biliklərin müsbət rol oynaması üçün insan hərəkətlərini, addımlarını aydın şəkildə təqdim etməli, potensialının sahəsini müəyyənləşdirməli və yaradıcılıq nümayiş etdirərək hədudlarından kənara çıxmalıdır, lakin çox vaxt köhnəlmiş biliklər problemli vəziyyətə yeni, təzə gözlərlə baxmağa mane olur. Yaradıcılıq prosesi stereotiplərdən və sərt münasibətlərdən azad bir düşüncə növü, məqsədəuyğun risk almaq bacarığı, çətinliklərin öhdəsindən gəlmək istəyi, daxili motivasiya, qeyri-müəyyənliyə dözümlülük olduqda da həyata keçirilir. Yaradıcı potensialın təzahürü üçün Sternberg yaradıcı mühitə və motivasiyaya mühüm yer ayırır, bütün bu əlaqələrin qarşılıqlı əlaqədə olduğunu və qarşılıqlı əlaqələrindən alınan mürəkkəb nəticənin onlardan hər hansı birinin təsirinə endirilmədiyini vurğulayır, çünki motivasiya yaradıcı mühitin olmamasını kompensasiya edə bilər və motivasiya ilə qarşılıqlı əlaqədə olan zəka yaradıcılığın təzahür dərəcəsini əhəmiyyətli dərəcədə artırır [2].

Yaradıcılığın öyrənilməsi, əsasən şəxsiyyətin vahid quruluşundan və həyat məqsədlərindən kənarında nəzərdən keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan böyük çətinliklərlə əlaqələndirilir. Hal-hazırda yaradıcılıq hadisələrini anlamaq üçün bir neçə

yanaşma ayırmaq olar.

Müasir psixoloji ədəbiyyatda zəka düşüncənin dominant təsiri altında bütün idrak proseslərinin inteqrasiyası kimi müəyyən edilir. Bu fikri inkişaf etdirərək, düşüncənin inkişafının sintetik və ən yüksək forması olan yaradıcı düşüncənin bu inteqrasiyanın bir vasitəsi, zehni funksiyaların bir-birinə sistemləşdirilməsi və qarşılıqlı daxil edilməsi vasitəsi olduğunu güman etmək olar. Bu da öz növbəsində yaradıcı düşüncənin adaptiv təbiətini ifadə edir. Psixologiyada yaradıcı düşüncə ilə bağlı konsepsiya və nəzəriyyələr müəyyən aspektlərdə təqdim olunur, xüsusən yaradıcı düşüncə elmi fəaliyyət və fəaliyyətin ilkin şərti, yaradıcı düşüncə xüsusi istedad növü, yaradıcı düşüncə xüsusi intellektual fəaliyyət kimi qəbul edilir [3].

“Yaradıcılıq”, “yaradıcı düşüncə” və “zəka” anlayışlarının ən məşhur təriflərinin nəzərdən keçirilməsi bizi belə bir nəticəyə gətirir ki, “yaradıcılıq” anlayışının spesifikliyi bütün zəruri komponentləri (düşüncə, motivasiya, qabiliyyət) əhatə edən xüsusi vahid fəaliyyət növüdür. Şəxsiyyətin ümumi inkişafını, bəşəriyyət tarixinə töhfəsini müəyyənləşdirir. “Yaradıcılıq” termini düşüncənin xüsusiyyətləri ilə, ümumiyyətlə tanınan, stereotiplərdən fərqli fikirlər yaratmağa imkan verən qabiliyyətlər toplusu ilə əlaqələndirilir. Beləliklə, yaradıcılıq yeni, qeyri-standart, orijinal şəkillər, fikirlər, fərziyyələr istehsal etmək üçün xüsusi bir yaradıcılıq qabiliyyətidir. Eyni zamanda, yaradıcı düşüncə, zəkanın inteqratoru, təfəkkürün ümumiləşdirilmiş və daha yüksək xassəsi, zehni funksiyaların bir-birinə sistemləşdirilməsi və qarşılıqlı əlaqə vasitəsi olmaqla, düşüncənin inkişafının ən yüksək mərhələsi, fərdin yaradıcılıq qabiliyyəti ilə təmin olunan bir proses kimi qəbul edilməlidir [4].

Məlumdur ki, 21-ci əsr sürətli inkişaf tempi, sürətli dəyişikliklər, yüksək həyat tempi ilə xarakterizə olunur ki, bu da fərddən eyni sürətli və adekvat reaksiyalar, problemli vəziyyətlərin qavranılmasında çeviklik, yaranan həyat problemlərinin həllində məhsuldarlıq və səmərəlilik tələb edir. Bu çərçivədə elmin həm nəzəri, həm də empirik məlumatlarla zənginləşdirilməsi, həm də aktiv təxəyyülün və yaradıcı düşüncənin, fərdin təşəbbüs və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafı üçün metod və mexanizmlərin inkişafı prioritet hala gəlir. Ancaq qeyd etmək lazımdır ki,

buna baxmayaraq, müasir psixologiyada yaradıcı düşüncə haqqında az-çox vahid bir konsepsiya yoxdur və terminlərin istifadəsində əhəmiyyətli bir qeyri-müəyyənlik onların istifadəsində ciddi çətinliklər yaradır. Ümumiyyətlə yaradıcı düşüncə və düşüncəni anlamaqda qeyri-müəyyənlik də var. Bəzi müəlliflər yaradıcı düşüncəni düşüncə növü hesab edirlər, lakin psixoloji düşüncə nəzəriyyələrinin daha dərin və çoxölçülü təhlili bu anlayışların əlaqəsinin fərqli bir tərəfini ortaya qoyur ki, bu da sonrakı tədqimatda bizim tərəfimizdən göstəriləcəkdir.

Material və metodlar. Tədqiqat metodologiyası üç əsas mərhələdən ibarətdir. Təcrübənin müəyyənləşdirmə mərhələsi ibtidai sinif şagirdlərinin yaradıcı təfəkkürünün inkişaf səviyyələrinin müəyyənləşdirilməsi və diaqnozudur. Tədqiqat işləri Naxçıvan şəhər 8 №-li orta məktəbin ibtidai siniflərində aparılmışdır. Tədqiq olunan uşaqlar qrupunun statistikasını: sinifdə 10 şagird var, onlardan 4-ü qız və 6-sı oğlandır. Nəzəri araşdırmaya uyğun olaraq eksperimental işin əsas məzmununu seçildi. Hər uşaq iştirak etmişdir. Yaradıcı təfəkkürün inkişaf səviyyələrini öyrənmək üçün aşağıdakılar götürülmüşdür:

Stimullaşdırıcı material, ağ kağız vərəqləri, ortasında konturları sadə və ya qara qələmlə çəkilir.

Yoxlayıcı mərhələdə uşaqların idrak fəallığı və səviyyəsi qiymətləndirilmişdir. Nəticələr müqayisə edilərək interaktiv metodların təsiri təhlil edilmişdir.

Tədqiqatda ilk növbədə təlimat verildi. İkinci metod testin aparılması metodu istifadə olunmuşdur. Tədqiqatçı rəsm prosesinə müdaxilə etmir və uşaqların mümkün sualları istədiklərini çəkmə biləcəklərinə cavab verir. Hər tapşırığı yerinə yetirdikdən sonra uşağa şəkildə tam olaraq nəyin çəkildiyi soruşulur, lakin çətinlik yaranarsa, tədqiqatçı cavab verməkdə israr etmir.

Alınan məlumatları şərh edərkən alınan cavabların səlisliyinə, çevikliyinə və orijinallığına diqqət yetirilir. Səlislik cavabların ümumi sayı ilə əlaqələndirilir. Üçüncü olaraq, çeviklik rəsmlərin məzmununda istifadə olunan kateqoriyaların sayına görə qiymətləndirilir (məsələn, bir uşaq yalnız insanları, heyvanları və müxtəlif əşyaları çəkir). Tapşırıqdan imtina - 0 bal, maksimum bal sayı-3 (bir neçə kateqoriyadan istifadə edərkən).

Fərqli kateqoriyaların orijinallığı ballarla qiymətləndirilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Bu tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, məktəblilərin yaradıcı təfəkkürünün xüsusiyyətlərini keyfiyyətcə təhlil etmək imkanını göstərən yaradıcı təfəkkürün hərtərəfli diaqnostikası variantını təklif edir, əsaslandırır və sınaqdan keçirir. İşin praktik olaraq əhəmiyyətli bir nəticəsi olaraq, interaktiv metodlardan istifadə edərək hazırlanmış və sınaqdan keçirilmiş təlim məşğələləri sistemi də istifadə olunur, istifadəsi ibtidai sinif şagirdlərinin və yeniyetmələrin yaradıcı təfəkkürünün inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərə bilər. Diaqnostik və inkişaf kompleksləri təhsil sahəsində praktik psixoloqların, eləcə də psixoloji fakültələrin tələbələrinin işində istifadə edilə bilər.

Nəticə və müzakirə. Aparılmış tədqiqatın nəticələri göstərdi ki, məktəblilərin yaradıcı təfəkkürünün inkişafı onların gələcək peşəkar və sosial həyatında uğurlu olmalarına kömək edən mühüm faktorlardan biridir. Müasir təhsil yanaşmaları yaradıcı düşüncənin inkişafını təmin edərək şagirdlərdə innovativ və analitik düşüncə bacarıqlarını gücləndirir. Təhsil sistemində bistiqamətdə aparılan islahatlar və tətbiq edilən metodlar gələcək nəsillərin daha bacarıqlı və müstəqil düşünən fərdlər kimi yetişməsinə şərait yaradır. Yaradıcı təfəkkür insanın qeyri-adi və orijinal ideyalar irəli sürmək bacarığını ifadə edir. Təhsil prosesində yaradıcı təfəkkürün inkişafı şagirdlərin problemləri müstəqil həll etmə, tənqidi düşüncə və yeni yanaşmalar yaratmaq qabiliyyətini artırır. Müasir təhsil metodları məktəblilərin yaradıcı təfəkkürünü inkişaf etdirməyə yönəldilməlidir. İnteraktiv dərslər metodları, layihə əsaslı öyrənmə və problem həll etmə yanaşmaları bu istiqamətdə effektivdir. Müəllimlər yaradıcı tapşırıqlardan istifadə edərək şagirdlərin müstəqil düşüncə və araşdırma bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər. Psixoloji amillər yaradıcı təfəkkürün inkişafında mühüm rol oynayır. Şagirdin azad fikirləşməsinə imkan verən psixoloji mühit, motivasiya və özünəinam yaradıcı təfəkkürün güclənməsinə kömək edir. Həmçinin, şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq, onların yaradıcı potensiallarının inkişaf etdirilməsi vacibdir.

Yekun nəticə. Məktəblilərin yaradıcı təfəkkürünün

kürünün inkişafı onların təkcə akademik biliklər qazanmasına deyil, eyni zamanda müstəqil düşünmə, problemləri həll etmə və innovativ yanaşmalar formalaşdırma qabiliyyətlərinin gücləndirilməsinə xidmət edir. Müasir dünyada yaradıcı təfəkkür insanın uğurlu fərd kimi yetişməsində mühüm rol oynayır. Bu baxımdan, təhsil sistemi şagirdlərdə yaradıcı düşünmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün müasir və innovativ metodlardan istifadə etməlidir.

Ədəbiyyat

1. Bayramov, Ə.S. Psixologiya. / Ə.S.Bayramov, Ə.Ə.Əlizadə. – Bakı, – 1989. – 626 s.
2. Bayramov, Ə.S. Şagirdlərdə əqli keyfiyyətlərin inkişaf xüsusiyyətləri. / Ə.S.Bayramov. – Bakı, – 1967. – 354 s.
3. Bəylərov, E.B. Şagirdlərin intellekt səviyyələrinin inkişaf etdirilməsində testlərdən istifadə: / Ped. elm. nam. dis. avtoreferatı. / – Bakı, 2005, – 23.
4. Əliyev, R. Psixologiya tarixi. / R.Əliyev. – Bakı, – 2006. – 384 s.
5. Əliyev, R. Psixologiya. / R.Əliyev. – Bakı, – 2008, – 352 s.
6. Həsənlı, S. Psixologiya. / S.Həsənlı. – Bakı, – 2007. – 254 s.
7. Аболс, С.В. Особенности стилей семейного воспитания в полных и неполных семьях, воспитывающих детей младшего дошкольного возраста//Наука и образование: векторы развития. – Чебоксары, – 2017. – 84.с

Məqalə pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Səbinə Aslanova tərəfindən təqdim olunmuşdur.

İlkin daxilolma – 12.09.2025, son daxilolma – 07.11.2025, qəbulolunma – 05.12.2025